

१. संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री
केदारप्रसाद गिरी
माननीय न्यायाधीश श्री गौरी ढकाल
सम्बन्ध २०५९ सालको दे.पु.नं. ९१९०
फैसला मिति: २०६४।११।१५।४

मुद्दा: अंश ।

पुनरावेदक: क्लिज फल: दुर्गादेवी भट्टराई समेत
विरुद्ध
प्रत्यर्थी/वादी: खगेश्वर भट्टराईको संरक्षक
टुल्की तिमिलिसना

वादी खगेश्वर भट्टराईको उमेर
फिराद दायर गर्दाको समयमा २ वर्ष भन्दा
पनि कम भएको र निजको लालन पालन
मावलीतर्फका हजुरआमाबाट हुँदै आएको
भन्ने कुरामा पनि विवाद देखिँदैन ।
नावालकको अंश हकमा असर पर्ने गरी
भएको फैसला बदर र अंश हकको
सुनिश्चितताका लागि संरक्षकले नालिस गर्न
सक्ने कुरालाई अदालती वन्दोवस्तको ८३ नं.
ले स्वीकार नै गरेकै छ । आफ्ना बाबु
आमाबाट लालन पालन नभएको र मावली
तर्फका हजुरआमाबाट संरक्षकत्व ग्रहण
गरेको अवस्थामा त्यस्तो रेखदेख वा संरक्षण
गर्ने व्यक्तिले अड्डाको अनुमति लिई मुद्दा
मामिला सम्बन्धी काम कारबाई गर्न पाउने
सुविधा अदालती वन्दोवस्तको उल्लिखित ८३

नं. को दफा (२) ले प्रदान गरेको देखिन्छ ।
त्यसरी कानूनले नै स्पष्ट रूपमा सुविधा
प्रदान गरेको र यी वादी खगेश्वरका
तर्फबाट अदालतको अनुमति प्राप्त गरी
निजका मावली तर्फकी हजुरआमा टुल्की
तिमिलिसनाले फिराद दायर गरेको देखिँदा
हकद्वैयाको अभाव रहेको भन्ने पुनरावेदक
प्रतिवादीको कथनसँग पनि सहमत हुन
सकिएन ।

प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादीहरु दुर्गादेवी
र सूर्यप्रसादले २०५२ सालमा दायर गरेको
अंश मुद्दामा शुरु कास्की जिल्ला अदालतबाट
मिति २०५४।७।७ मा ५ अंशियारा कायम
गरी भएको फैसला पुनरावेदन अदालत
पोखराबाट मिति २०५५।१२।२४ मा सदर हुने
ठहरी फैसला भएको र सो फैसला अन्तिम
भएर रहेको तथ्य मिसिल संलग्न प्रमाण
मिसिलहरुबाट देखिएको छ । ती अंश मुद्दामा
शुरु अदालतबाट फैसला हुँदाको मितिसम्म
यी वादी खगेश्वरको जन्म भैसकेको भन्ने
तथ्य पनि ती मिसिलहरुबाट खुलेको छ । तर
सो मुद्दा अन्तिम नहुँदै अर्थात् पुनरावेदन
अदालत पोखरामा पुनरावेदन गर्दा
खगेश्वरको जन्म भैसकेको व्यहोरा
पुनरावेदन पत्रमा नै उल्लेख गरिएको
देखिन्छ, जसबाट मुद्दा अन्तिम नहुँदै
खगेश्वरको जन्म भैसकेको तथ्य पनि
स्थापित भएको छ । त्यसरी अंश मुद्दा चल्दा
चल्दैको अवस्थामा जन्मिएका व्यक्तिलाई सो
मुद्दाको पक्ष मान्नु पर्छ वा पर्दैन र निजलाई

अंशियारा कायम गर्नु पर्छ वा पर्दैन भन्ने नै प्रस्तुत मुद्दाको केन्द्रिय प्रश्न रहेको छ । मुलुकी ऐन अंशवण्डाको साविक १ नं. मा अंशवण्डा गर्दा बाबु, आमा, स्वास्नी, छोराहरुको जीयजीयैको अंश गर्नु गर्नुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ भने ऐ. ११ नं. ले अंश लिई बेग्लै भएपछि आफ्नो र कोही स्वास्नी छोराको अंश समेत मिसाई सँग राखेको रहेछ भने पछि अरु स्वास्नी ल्यायो वा छोरा जन्मे भने सँग बसेकाहरुको अंश जिउनी जम्मा गरी सँग बसेका र पछि ल्याए जन्मेका स्वास्नी छोरालाई ऐन वमोजिम अंश गरी दिनुपर्छ । आफ्नो अंश लिई बेग्लै भएपछि अर्को स्वास्नी ल्यायो वा छोरा जन्मे भने पछि ल्याए जन्मेकाले लोग्ने वा बाबुको अंश जिउनी सबै खान पाउँछन् । पछि ल्याए जन्मेकाले अघि अंश लिई पर सरेकोसँग अंशमा दैया गर्न पाउँदैन भन्ने कानूनी व्यवस्था गरेको देखिन्छ । उल्लिखित कानूनी व्यवस्थालाई हेर्दा अंशवण्डा गर्दा जीयजीयैको अंश गर्नुपर्ने र अंश लिई बेग्लै भएपछि जन्मेकाले अघि अंश लिई पर सरेकोसँग अंशमा दावी गर्न नपाउने भन्ने स्पष्ट हुन्छ । प्रस्तुत मुद्दाका वादी खगेश्वरको जन्म अंशवण्डा भैसकेपछि भएको नभै अंश मुद्दा अन्तिम नहुँदै अर्थात् पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन गर्नु अघि नै भैसकेको भन्ने तथ्यमा विवाद देखिँदैन । त्यसरी अंशमा दावी गरी परेको अंश मुद्दाले अन्तिम रुप नलिएको अर्थात् पुनरावेदन

अदालतबाट अन्तिम फैसला नभएको अवस्थामा सो अंश मुद्दाका वादीहरु अंश लिई बेग्लै भएको वा पर सरेको भन्ने अवस्था देखिँदैन ।

यसै सन्दर्भमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १४ मा रहेको पुनरावेदन सुन्ने अदालतको अधिकार हेर्दा मुद्दामा इन्साफ गर्नुपर्ने प्रश्नहरूसँग सम्बद्ध प्रमाणहरु तल्लो अदालत, निकाय वा अधिकारीले बुझ्न छुटाएको रहेछ भने आफैँले बुझ्ने वा मुद्दाको लगत कायमै राखी ती प्रमाणहरु बुझ्नका लागि मिसिल तल्लो अदालत, निकाय वा अधिकारीकहाँ पठाउने समेतको अधिकार प्रयोग गर्न सक्ने देखिन्छ । त्यसैगरी अदालती वन्दोवस्तको १३९ नं. मा वादी प्रतिवादीका पेटबोलीमा लेखिएको मानिस नबुझी मुद्दा नछिनिने देखिएमा प्रमाणका तवरले अड्डाबाट बुझ्न हुन्छ । सो बुझ्दा प्रतिवादी सरह कारणी देखिन आएमा प्रतिवादी सरह प्रमाण समेत खुलाई वयान लिई कारणी सरह नै तारेखमा राखी उसले दिएको प्रमाण समेत बुझी र सो व्यक्ति प्रमाण सरहसम्म देखिएमा वयानसम्म गराई फैसला गर्नुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको र वादी प्रतिवादीको पेटबोलीको मानिस पुनरावेदन सुन्ने अदालतले पनि बुझ्न सक्ने नै देखिन्छ । यसरी अंश मुद्दा पुनरावेदन अदालतको विचाराधीन रहेकै अवस्थामा एक अंशियारको जन्म भैसकेको भन्ने देखिएको अवस्थामा पुनरावेदन अदालतले आफूमा

निहीत रहेको अधिकारको प्रयोग गरी सो सम्बन्धमा बुझ्ने र त्यसका आधारमा निष्कर्षमा पुगनुपर्नेमा त्यसो भए गरेको समेत पाईदैन । वरु जिल्ला अदालतबाट फैसला हुँदाको अवस्थामा नजन्मेको कारण देखाई पुनरावेदन तहबाट अंशियार थप हुन नसक्ने भनी फैसला गरिएको देखिन्छ ।

अर्कोतर्फ यस अदालतबाट विपक्षी भिकाउने आदेश गर्दा ने.का.प. २०४४, नि.नं. ३११६, पृ. ६३८ र ने.का.प. २०५७, नि.नं. ६८४५, पृ. ६० को प्रसंग उल्लेख गरी पछिल्लोले प्राथमिकता पाउने भन्ने आधार लिइएको पाइन्छ । आदेशमा उल्लिखित सिद्धान्तहरूमध्ये अघिल्लो अर्थात् ने.का.प. २०४४, नि.नं. ३११६, पृ. ६३८ मा निहीत रहेको तथ्य र त्यसमा प्रतिपादित सिद्धान्तलाई हेर्दा अंश मुद्दा किनारा नहुँदै वादीहरूको जन्म भैसकेको र अंश लिई वेगल वसिसकेको भन्ने ठहर भै नसकेको अवस्थालाई दृष्टिगत गरी वादी दावी वमोजिम अंश पाउने ठहर्‍याएको देखिन्छ भने दोस्रो अर्थात् ने.का.प. २०५७, नि.नं. ६८४५, पृ. ६० मा निहीत रहेको तथ्य र त्यसबाट कायम भएको सिद्धान्तका सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा शुरु फैसला उपर पुनरावेदन गर्दा समेत अर्को छोरा जन्मेकोले अंश लागनुपर्ने भन्ने जिकीर लिन नसकेको र सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा दोहोर्‍याउन दिएको निवेदनमा मात्र त्यस्तो जिकीर लिएको भन्ने आधारमा अंशियार थप गर्न नमिल्ने

निष्कर्षमा पुगेको देखिन्छ । त्यसरी उल्लिखित दुई मुद्दाको तथ्यमा नै भिन्नता रहेको हुँदा पछिल्लो सिद्धान्तले प्राथमिकता पाउने भन्ने अवस्था देखिँदैन । मुद्दामा समान तथ्य रहेको अवस्थामा मात्र नजीरको सान्दर्भिकता र अनुसरणको प्रसंग आउँछ, तथ्यमा नै फरक अवस्था देखिएपछि त्यसको अनुसरण गर्ने वा प्राथमिकता पाउने भन्ने हुँदैन, त्यसो गर्नु न्यायोचित र प्रासांगिक पनि हुँदैन । यो नै नजीर सिद्धान्तको आधारभूत मान्यता हो । आदेशमा उल्लिखित सिद्धान्तहरूसँग दाँजेर हेर्दा प्रस्तुत विवादको तथ्य र पृथ्वीराज सिग्देल समेत विरुद्ध वैजु शर्मा समेत भएको तायदाती फैसला बदर अंश मुद्दा (ने.का.प. २०४४, नि.नं. ३११६, पृ. ६३८) को तथ्यमा सादृश्यता देखिएको छ । यी दुवै मुद्दामा अंश मुद्दा किनारा नहुँदै वादीको जन्म भैसकेको र अंश लिई वेगल वसिसकेको भन्ने ठहर भै नसकेको अवस्था छ । त्यस आधारमा सो मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्त प्रस्तुत मुद्दाका लागि समेत सान्दर्भिक देखिन्छ ।

तसर्थ माथि गरिएको विश्लेषण समेतका आधारमा दुर्गादेवी र सूर्यप्रसाद समेतका सबै प्रतिवादीहरूबाट वादीले अंश पाउने हुँदा प्रतिवादी दुर्गादेवी र सूर्यप्रसाद वादी भै परेको अंश मुद्दामा पेश भएको तायदातीमा उल्लिखित सम्पत्ति र प्रस्तुत मुद्दामा दाखिल भएको तायदाती समेतबाट वादीले दावी वमोजिम ६ भागको १ भाग

अंश र कानून वमोजिम विवाह खर्च समेत पाउने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत पोखराको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ।

२. संयुक्त इजलास
का.मु.सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री
मीनवहादुर रायमाझी
माननीय न्यायाधीश श्री शारदा श्रेष्ठ
संवत् २०६१सालको दे.पु.नं. ...८३२२
फैसला मिति: २०६५।१।१३।६

मुद्दा:- मोही जग्गा नामसारी ।

पुनरावेदक वादी: गंगिया देवी विन
विरुद्ध

प्रत्यर्थी प्रतिवादी: गुलाव कुमारी सुडिन

दावीको जग्गाको मोही लालोदेवी विनले निजका छोरा नभएको कारणवाट आफ्नै छोरीका छोरा पुनरावेदक वादीका पति जुगेश्वरलाई मिति २०४०।१।११ को पारित लिखतवाट धर्मपुत्र राखेको र सो धर्म पुत्रको लिखत वदर वातील नभई हाल सम्म कायमै रहेको भन्ने देखिन्छ । धर्मपुत्र राख्ने लालोदेवीको ०५।४।२।२३ मा मृत्यु भइसकेको अवस्था रहेवाट तदोपरान्त धर्मपुत्रको लिखत वदर हुन सक्ने स्थिति विद्यमान रहेको पनि देखिँदैन । धर्मपुत्र वस्ने व्यक्ति पुनरावेदकको पति जुगेश्वरको ०५।२।१।३० मा मृत्यु

भईसकेको भन्ने देखिए पनि धर्मपुत्रको रुपमा स्थापित व्यक्तिले धर्मपुत्रको रुपमा निजले प्राप्त गर्ने कानूनी हैसियत र दायित्वको निरन्तरतामा कुनै प्रतिकूल असर पर्न जाने अवस्था हुँदैन । धर्म पुत्रको कानूनी हैसियत पुत्र सरह नै रहने हुँदा धर्म पुत्रको श्रीमती वुहारी र छोरा छोरीको नाति नातिनीको हैसियत रहने कुरामा विवाद उठाउनु निरर्थक हुन्छ । छोराको मृत्यु पश्चात निजको हकाधिकार र दायित्व निजका हकवालामा सरे जस्तो समान अवस्था र स्थिति धर्मपुत्रको हकमा समेत लागू हुन्छ । धर्मपुत्र राख्ने आमाको भन्दा धर्मपुत्रको अधिवाटै मृत्यु भएको भनी धर्मपुत्रका हकवालाहरुलाई अधिकारवाट वञ्चित गर्न मिल्ने कुनै कानून सम्मत आधार देखिँदैन । यस्तो प्रष्ट विषयमा संशय गरिरहनु आवश्यक छैन ।

धर्मपुत्रको पत्नीलाई मोही हक प्राप्त हुन सक्ने हो, होइन ? भन्ने कुरा नै प्रस्तुत मुद्दाको निर्णायक विषय वस्तुका रुपमा रहेको छ । सो सम्बन्धमा भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६ मोहीको हक र दायित्व शिर्षक अन्तर्गत उपदफा (१) मा यस परिच्छेदको अन्य दफाहरुको अधिनमा रही मोहीले कमाई आएको जग्गामा मोही सम्बन्धी निजको हक एका सगोलको पति, पत्नी, छोरा, छोरी, आमा, बाबु, धर्मपुत्र, धर्मपुत्री, छोराबुहारी, नाति, नातिनी, नातिनी वुहारी, दाजुभाइ वा दिदी बहिनीहरु मध्ये

जग्गावालाले पत्याएको व्यक्तिलाई प्राप्त हुनेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखियो । नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा २(म) मा पुत्र (छोरा) शब्दले धर्मपुत्रलाई समेत जनाउछ, भन्ने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था रहेको देखिँदा कानूनी रूपमा पुत्र र धर्मपुत्रमा कुनै विभेद गर्न मिल्ने देखिँदैन ।

भूमि सम्बन्धी ऐनमा चौथो संशोधन हुनु पूर्व बहाल रहेको दफा २६(१) मा मोही सम्बन्धी हक निजपछि, निजको पति, पत्नी वा छोराहरुलाई मात्र प्राप्त हुने कानूनी व्यवस्था रही धर्मपुत्रले सो हक प्राप्त गर्न सक्ने हो, होइन ? भन्ने विवाद उठेको ०४५ सालको रि.पु.इ.नं. ५३ निवेदक राम बहादुर प्रजापतिको हकमा कान्छा प्रजापति विरुद्ध न्हुच्छे, कुमार प्रजापती समेत विपक्षी भएको उत्प्रेषण मुद्दामा धर्मपुत्र र धर्म पिताको सम्बन्ध कुनै वखत टुट्न सक्दछ भन्ने आधारमा छोरा शब्दको सामान्य अर्थलाई संकूचित पारी आफूले जन्माएको छोरा (औरसपुत्र) मा सिमित गरी मोहियानी हकको प्रयोजनको लागि धर्मपुत्रलाई धर्म पिताको छोरा मान्न अस्विकार गर्नु कानून, न्याय वा विवेक कुनै पनि दृष्टिकोणबाट उचित मान्न नसकिने भन्ने समेत सिद्धान्त (ने.का.प.२०४८, अं ९, पृष्ठ ४५१, नि.नं ४३५०) प्रतिपादन भइरहेको देखिन्छ । यस अदालतको वृहद पूर्ण इजलासबाट धर्मपुत्रलाई पनि छोरा सरह मोहियानी हक

प्राप्त हुने भन्ने निष्कर्षमा पुगिएको उक्त मुद्दामा मोहियानी हक सम्बन्धी कानून जग्गावाला र मोहीको बीचको सम्बन्ध र तिनीहरुको पारस्परिक हक एवं दायित्व निर्धारण गर्ने कानून हो, त्यो कानूनले बाबु र छोरा अथवा पति र पत्नीको सम्बन्धको निर्धारण वा पुनः निर्धारण गर्दैन भन्दै अदालतले संकूचित वा अनुदार होइन उदार र फराकिलो व्याख्या गर्नु उपयुक्त र न्यायोचित हुन्छ, भन्ने समेत सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ ।

यस समग्र परिप्रेक्ष्यलाई प्रस्तुत मुद्दामा अन्तरनिहित रहेको विवादित विषयवस्तुको निरूपण गर्दा नजरअन्दाज गर्नु वाञ्छनिय हुँदैन । छोरा र धर्म छोराको बीच समान कानूनी हैसियत रहने भएपछि छोरा बहारी र धर्म बहारी बीचको भेद खोजी गरी हिड्नु औचित्यपूर्ण, विवेकसम्मत र न्यायोचित हुँदैन । छोरा वा धर्म छोराको श्रीमती भएका नाताले प्राप्त हुने त्यस प्रकारको हक एउटै हो भन्ने स्वयंमा स्पष्ट नै छ । ऐनको दफा २६(१)मा मोही हक प्राप्त हुने क्रममा छोरा पछि लगत्तै छोरा बहारी समावेश नगरी धर्मपुत्र भन्ने उल्लेख भईसकेपछि मात्र छोरा बहारी भनि उल्लेख भएको पाइएवाट छोरा र धर्मपुत्र दुवैको श्रीमतीलाई छोरा बहारी भन्ने एउटै शब्दले जनाउन खोजेको विधायीकी मनशाय प्रष्ट रूपमा बोध गर्न सकिन्छ । धर्मपुत्र र धर्मपुत्रीले अभिग्रहणको अवस्था सम्म

जनाउने, कानूनी हैसियत छोरा छोरीकै हुने, धर्म बृहारी भन्ने छुट्टै शब्द चलन चल्तीमा नरहेको र धर्म पुत्रको पत्नी पनि छोरा बृहारीकै रुपमा बुझिने हुँदा त्यस शब्दलाई दोहोरो उल्लेख नगरी विधि निर्माणको सामान्य प्रविधि प्रयोग गरी छोरा र धर्म पुत्र पछाडि छोरा बृहारी भन्ने एउटै शब्द उल्लेख गरिएको देखिँदा ऐनको स्पष्ट प्रावधानको वलपूर्वक व्याख्या गरी धर्म बृहारीलाई मोहियानी हक प्राप्त नहुने भन्नु कानूनको अप व्याख्या गर्नु मात्र हो

तसर्थ उल्लिखित कानूनी व्यवस्था, प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको विश्लेषणात्मक आधार, कारणवाट भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६ (१) मा उल्लिखित छोरा बृहारी भन्ने शब्दले धर्म पुत्रको पत्नीलाई पनि जनाउने नै देखिँदा सो कानूनी प्रावधानले धर्म बृहारीलाई नसमेटेको भनी शुरुका कानूनसम्मत निर्णय उल्टी गरी वादी दावी नपुग्ने ठहराएको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटीपूर्ण देखिँदा उल्टी भई वादी दावी वमोजिम मोही नामसारी हुने ठहर गरेको शुरु भूमिसुधार कार्यालयको निर्णय मनासिव ठहर्ने ।

३. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री अनूपराज शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
सम्बत् २०६३ सालको रिट नं. ...३३६८
आदेश मिति: २०६५।१।५।५

विषय :- उत्प्रेषण ।

निवेदक: सुशिला पोखरेल
विरुद्ध

विपक्षी: नेपाल बैंक लिमिटेड, शाखा
कार्यालय, राजविराज, सप्तरी समेत

निवेदिकाले विपक्षी नेपाल बैंक लिमिटेडसंग कुनै कारोवार नगरेको अवस्थामा नाताले आफ्ना छोरा समेत संलग्न भएको कम्पनीले विपक्षी बैंकसंग कारोवार गरेको भन्ने आधारमा निजले लिएको कर्जा असुली भएन वा लिएको धितो समेत संलग्न भएको कम्पनीले खाम्ने भएन भनी धितो समेत लेखि नदिएको व्यक्तिको नाउंमा दर्ता रहेको जग्गा रोक्का राख्न लेखी पठाउने कार्य बैंकले गरेको पाईन्छ । उक्त जग्गा रोक्का राख्ने सिलसिलामा निवेदिकालाई बुझी आफ्नो कुरा भन्ने मौका दिएको पनि देखिँदैन । दण्ड सजायको २६ नं. वमोजिम सगोलमा रहंदाको अवस्थामा लिएको ऋण देखिएको भन्ने आधारमा निवेदिकाको नाउंको सम्पत्ति पक्राउ गरी रोक्का राखेको अवस्था छ । दण्ड सजायको २६ नं.ले "ऐन वमोजिम जरिवाना कैद वापत जायजात गर्दा कसूरदारको अंशवाट मात्र पुगेसम्मको असुल गरी लिनुपर्दछ । दुनियाको विगो वापत जायजात गर्दा त्यो धन खाने १२ वर्ष देखि माथिका ऐन

वमोजिम मानो नछुट्टी सँग वसेका वा त्यो धन खाँदा संग वसेका पछि भिन्न हुनेको अंश समेत र सरकारी विगोमा जायजात गर्दा सो धन खाँदा संग वस्ने सबै अंशियारको अंश जायजात गर्नु पर्दछ । ... " भन्ने व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

दण्ड सजायको २६ नं. मा भएको कानूनी व्यवस्थाको प्रयोग खास गरी फैसला वमोजिम विगो भरी भराउको प्रकृत्यामा आकर्षित हुन्छ । ऋणी कम्पनीले विपक्षी बैंकसंग लिएको ऋण निवेदिकाले खाएको अवस्था देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा निवेदिकाले विवादित ऋण आफुले खाएको होईन भनी ईन्कार गरेको, निवेदिकासंग सगोलमा अरु अंशियार पनि रहे भएको देखिएको अवस्थामा कुनै ऋणको दायित्व सगोलवाट व्यहोर्नु पर्ने हो वा होईन भन्ने प्रश्नमा अधिकार प्राप्त अदालतले कानून वमोजिम निर्णय गर्नुपर्ने विषय हुन्छ । विपक्षी बैंकले लगानी गरेको ऋणी वाहेक अन्य अंशियारको सम्पत्ति पक्राउ गर्न सक्ने अधिकार कुनै कानूनले दिएको देखिन्छ । नत कुनै परिवारको अन्य सदस्यले खाएको हो वा होईन भनी दण्ड सजायको २६ नं. वमोजिम निर्णय गर्न सक्ने अधिकार पाएको देखिन्छ । तसर्थ, आफुले लगानी गरेको ऋण रकमको असुलीको लागि कानून वमोजिम मन्जुरी गरेको वा ऋणीको हक स्थापित भएको अवस्थामा वाहेक परिवारको सदस्य वा नाताको कारण देखाई दण्ड सजायको २६ नं. वमोजिम विपक्षी बैंक

स्वयंले निवेदिकाको नाउमा रहेको सम्पत्ति रोक्का राख्न नसक्ने स्पष्ट देखिन्छ । उपरोक्त कानूनको न्यूनतम शर्त र प्रकृत्याको अवलम्बन पनि नगरी विपक्षी बैंकले रोक्का राख्ने गरेको कार्य गैरकानूनी देखिएको छ । कानूनको स्पष्ट अख्तियारी र पक्षको मन्जुरी वेगर अन्य व्यक्तिको सम्पत्ति पक्राउ गर्ने गर्नाले स्पष्ट रूपमा कानूनी राज्यको ठाडो उल्लंघन हुन जान्छ ।

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को भाग ३ मा मौलिक हक अन्तर्गत धारा १७ मा सम्पत्ति सम्बन्धी हकको व्यवस्था गर्नुको साथै नागरिकको उक्त मौलिक हक हनन भएको अवस्थामा संविधानको धारा २३ मा संवैधानिक उपचारको व्यवस्था गरेको देखिन्छ । नागरिकको सम्पत्ति सम्बन्धी मौलिक हकमा हस्तक्षेप गर्ने उपर वैकल्पिक उपचारको वाटो देखाउने हो भने त्यस्तो हक केही समयको लागि भएपनि प्रतिबन्धित हुन दिनु जस्तो हुन्छ । प्रस्तुत मुद्दाको जस्तो स्थितिमा कानूनमा वैकल्पिक उपचारको वाटो भएको भन्ने आधारमा यस अदालतवाट संवैधानिक उपचार प्रदान गर्नवाट ईन्कार गर्ने हो भने सर्वोच्च अदालतलाई संविधानले प्रदान गरेको असाधारण अधिकार आलंकारिक मात्र हुन पुग्छ । कुनै निकायवाट कसैको नाउको सम्पत्ति रोक्का राख्न अनुरोध गर्दैमा वा आदेश दिँदैमा अर्काको नाउमा दर्ता भएको जग्गा हचुवाको आधारमा रोक्का राख्ने

कर्तव्य मालपोत कार्यालयलाई कानूनले श्रृजना गरेको देखिन्छ । कसैको नाउमा रहेको सम्पत्ति रोक्का राख्नु पूर्व रोक्का राख्ने कार्यालयले रोक्का आदेश दिने निकायलाई कानूनले त्यस्तो सम्पत्ति रोक्का राख्ने अधिकार प्रदान गरे नगरेको हेर्नु पर्दछ । सो अघि रोक्का आदेश दिने निकायले पनि रोक्का गर्नुपर्ने कारण र कानूनी अख्तियार स्पष्ट गर्न सक्नु पर्दछ । सो विपरीत रोक्का आदेश भएमा कानूनले अधिकार प्रदान नगरेकोमा सोही व्यहोराको जवाफ रोक्का राख्ने निकाय वा कार्यालयलाई लेखि पठाउनु पर्छ । र त्यसो गर्न सक्नु पनि पर्दछ ।

जहांसम्म वाणिज्य बैंक ऐन, २०३१ को दफा ४७ (क) (१) ले बैंकलाई प्रदान गरेको अधिकारको प्रश्न छ सो सम्बन्धमा भएको व्यवस्था निम्न वमोजिम छ । "कुनै व्यक्ति, संस्था वा उद्योगले बैंकसंग भएको कर्जाको सम्भौता वा शर्त कवुलियतको पालना नगरेमा वा लिखतको भाखा भित्र बैंकको कर्जा चुक्ता नगरेमा वा बैंकले जाँचवुझ गर्दा लिएको रकम सम्बन्धित काममा नलगाएको वा हिनामिना भएको देखिएमा सम्बन्धित लिखत वा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि ऋणिले बैंकलाई लेखि दिएको वा बैंकमा राखेको सुरक्षणलाई बैंकले लिलाम विक्रि गरी वा अन्य कुनै व्यवस्था गरी आफ्नो साँवा व्याज असुल उपर गर्न सक्नेछ" भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाईन्छ ।

उपरोक्त व्यवस्थाले बैंकसंग भएको कर्जाको सम्भौता वा शर्त कवुलियतको पालना नगरेमा वा लिखतको भाखा भित्र बैंकको कर्जा चुक्ता नगरेमा ऋणी वाहेक अन्य व्यक्तिको सम्पत्ति पक्राउ गरी रोक्का राख्न र सोभै लिलाम गर्ने समेत अधिकार दिएको देखिन्छ । उक्त दफा वमोजिम अन्य कुनै व्यवस्था गरी असुल उपर गर्ने भन्नाले ऋणी वाहेकको अन्य व्यक्तिको सम्पत्तिमा पक्राउ वा हस्तक्षेप गर्न पनि पाउंछ भन्ने अर्थ गर्न मिल्ने देखिन्छ । उक्त शब्दवलीले प्रचलित कानूनमा अभिनिश्चित व्यवस्था वा प्रकृत्याको कुनै रूपमा पनि नाघ्ने सक्ने गरी बुझ्न पनि मिल्दैन । वाणिज्य बैंक जस्तो संस्थालाई उक्त दफा वमोजिम प्रदत्त अधिकार कतिपय व्यवहारिक कारणहरूलाई समेत ध्यानमा राखेर दिएको हो । सो कानूनको सीमा र मर्मलाई बहुते विचार गरेर बैंकले जिम्मेवारी पूर्वक उक्त अधिकारको प्रयोग गर्नु पर्दछ । नेपाल बैंक लिमिटेड शाखा कार्यालय राजविराजको मिति २०६२।४।१० को पत्र वमोजिम मालपोत कार्यालय, सप्तरीवाट निवेदिकाको नाउमा दर्ता भएको जग्गा विक्री व्यवहार गर्न नपाउने गरी रोक्का राख्ने गरी भएको निर्णय एवं काम कारवाही व्यक्तिलाई प्रदत्त सम्पत्तिको हक र सोको उपभोगमा असर गर्ने खालको भएकोले समेत संविधान एवं कानूनी व्यवस्था विपरीत देखिँदा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा वदर गरि दिएको छ ।

प्रस्तुत मुद्दामा जस्तो ऋणी वाहेकको अन्य व्यक्तिको सम्पत्ति आफु खुसी पक्राउ गर्न र रोक्का गरी हस्तक्षेप गर्ने प्रवृत्ति राख्ने हो भने बैंक स्वयंले कानूनको अनुशासन र सीमा तोडन खोजेको निष्कर्षमा पुग्न जाने स्थिति आउंछ । यस्तो स्थिति रोक्नका लागि बैंकले आफु र आफ्नो मातहतका ईकाईहरुलाई पनि कानूनद्वारा निर्दिष्ट बनाई राख्न जरुरी छ । अब आईन्दा प्रस्तुत मुद्दामा जस्तो त्रुटिपूर्ण हस्तक्षेप नगर्नु, गर्न नदिनु भनी विपक्षी बैंक आफु सचेत रही मातहतका ईकाईहरुलाई पनि सचेत गराउनु र सो को कार्यान्वयनको स्थिति अध्यावधिक गरी यस अदालतमा प्रतिवेदन गर्नु भनी नेपाल बैंक लिमिटेड केन्द्रिय कार्यालयको नाउंमा विशेष निर्देशन समेत जारी हुने ।

४. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री गौरी ढकाल
सम्बत् २०६३ सालको रिट नं.---२४९२
आदेश मिति: २०६५।१।१२

विषय :- उत्प्रेषण ।

निवेदक:सुरेश चोवे

विरुद्ध

विपक्षी: नेपाल विद्युत प्राधिकरण, केन्द्रिय,
कार्यालय काठमाडौं समेत

मेरो मिलमा २०५९ साल आषाढमा रु.६७५।- श्रावणमा रु.६७५ भाद्रमा ६७५, असोजमा ६७५ र मार्गमा रु.६७५।- को विद्युत खपत भएको भन्ने नेपाल विद्युत प्राधिकरणको मिटर रिडिंगबाट देखिएको छ । २०५९।८।१९ गते भन्दा अगाडि देखि मेरो छोरा विरामी भै दिल्लीमा अखिल भारतीय आयुर्वेदविज्ञान संस्थानमा उपचार गराइरहेको अवस्थामा मेरो मिलमा निरीक्षण गर्दा अनधिकृत तवरबाट विद्युत शक्ति उपभोग गरिरहेको फेला परेकोले मूल्याडन नगरी क्षतिपूर्ति, जरिवाना र अन्य दस्तुर समेत रु.१,४४,८७०।७० असूल गर्ने गरेको नेपाल विद्युत प्राधिकरणको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिपाऊं भन्ने मुख्य निवेदन र निवेदकको मिलमा जडान भएको मिटरमा गडबड गरी विद्युत चोरी गरेकोले नेपाल विद्युत प्राधिकरण विद्युत चुहावट नियन्त्रण विनियमावली, २०५५ को नियम ११ र १८ अनुसार क्षतिपूर्ति, जरिवाना र अन्य गरी रु.१,४४,८७०।७० निवेदकबाट असूल गर्ने गरी भएको मिति २०५९।८।१९ को निर्णय र पुनरावेदन समितिबाट मिति २०६०।९।२५ मा भएको निर्णयको जानकारी मिति २०६०।१०।२१ भन्दा अगाडि नै दिएको छ । निवेदकको मिलमा सरदर रु.६७५।- को विद्युत खपत भए पनि मिति २०५९।८।१९ मा नेपाल विद्युत प्राधिकरण, विरगंजबाट मिटर निरीक्षण हुँदा मिटर गडबड भै

अनाधिकृत तरिकाबाट विद्युत खपत गरेको देखिन्छ। निवेदकले आफ्नो मिलमा विद्युत चोरी गरी मिल विद्युत चोरी नियन्त्रण ऐन, २०५८ बमोजिम मुद्दा चलाई कारवाही गर्नुपर्ने जिकिर लिएको भए पनि विद्युत अनाधिकृत रूपमा प्रयोग गरेकोमा आफ्नो निवेदनमा स्वीकार गरेको पाइयो। २०५९ साल मंसिर महिनामा नयाँ धानको उत्पादन भै अधिक मात्रामा धानको कुटानी सिजन रहेको हुँदा र अधिक समय मिल संचालन गर्नुपर्ने हुन्छ। सो मिल संचालन गर्दा अत्यधिकाधिक मात्रामा विद्युत प्रवाह भै मिटरमा बढी युनिट उठ्नु पर्ने हुन्छ। त्यसरी बढी विजुलीको युनिट उठ्दा निवेदकलाई विद्युतको खपत अनुसार रुपैया तिर्नुपर्ने हुन्छ। तर निवेदकले विद्युत खपत अनुसारको रकम तिर्न नचाहेर मिलमा जडान भएको मिटरमा गडबड गरी अनधिकृत तरिकाबाट विद्युत खपत गरीरहेको अवस्थामा मिति २०५९।८।१९ मा नेपाल विद्युत प्राधिकरणले विरगंज शाखाबाट मिटर निरीक्षण हुँदा मिल जडान भएको मिटरको सिल तोडिएको अवस्थामा रहेको देखिएकोले अनाधिकृत रूपमा विद्युत खपत गरेको हुँदा निवेदकलाई क्षतिपूर्ति, जरीवाना समेत गरी रु.१,४४,८७०।७० असूल गर्ने निर्णय भएको देखिन्छ। विद्युत चोरी नियन्त्रण ऐन, २०५८ को दफा २१(२) मा नेपाल विद्युत प्राधिकरणको सम्पत्ति विद्युत चोरी वा अनाधिकृत प्रयोग गरेमा नेपाल विद्युत

प्राधिकरणले कानूनी कारवाही गर्न पाउने अधिकार रहेको देखिन्छ, भन्ने नेपाल विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा २३क ले विद्युतको अनाधिकृत उपभोग गर्नेसँग क्षतिपूर्ति महसूल र जरिवाना गरी असूल उपर गर्न सक्ने देखिन्छ। सो ऐनमा भएको कानूनी व्यवस्था अनुसार निवेदकलाई विद्युत महसूल, क्षतिपूर्ति र जरिवाना गरी रु.१,४४,८७०।७० असूल उपर गर्ने भनी शुरूको निर्णय सदर गर्ने गरी पुनरावेदन समितिबाट मिति २०६०।९।२५ मा सदर भै निर्णय गरी निवेदकलाई मिति २०६०।२।२१ मा जानकारी समेत गराएको पाइन्छ। सो निर्णय उपर निवेदकको चित्त नबुझे यस अदालतमा रिट क्षेत्रमा प्रवेश गर्नु पर्नेमा पुनरावेदन अदालत हेटौँडामा पुनरावेदन गरेको पाइयो। सो अदालतबाट मिति २०६२।४।१६ मा पुनरावेदन खारेज गर्ने फैसला भएपछि मिति २०६२।४।१६ मा मात्र प्रस्तुत रिट निवेदन परेको देखियो।

यसरी नेपाल विद्युत प्राधिकरणले केन्द्रीय कार्यालय पुनरावेदन समितिले मिति २०६०।१०।२१ मा नै शुरूको निर्णय सदर गरे पछि सो उपर पुनरावेदन लाग्न सक्ने कानूनी व्यवस्था नहुँदा नहुँदै पुनरावेदन अदालत हेटौँडामा यी निवेदकले पुनरावेदनमा कारवाही चलाएको कारणले विलम्ब भएन भन्न मिल्दैन।

अधिकार क्षेत्रात्मक त्रुटी गरी गलत निकायमा पक्ष आफै जान्छ र विलम्ब गरी

रिट दायर गर्ने पक्षले गरेको गल्तीबाट निजलाई नै फाइदा हुने गरी रिट क्षेत्रबाट मद्दत गर्न नसकिने भन्ने यस अदालतबाट ने.का.प.२०४३ नि.नं.२८९१ पृष्ठ १०३३ मा रिट निवेदक अब्यादेवी कलवारनी विरुद्ध भूमिसुधार कार्यालय, पर्सा भएको उत्प्रेषण मुद्दामा सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ ।

अतः उपरोक्त आधार र कानूनी सिद्धान्तबाट निवेदक विलम्ब गरी यस आदलतमा प्रवेश गरेको हुँदा विलम्बको सिद्धान्त समेतको आधारमा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ।

५. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिरअली अन्सारी
सम्बत २०६३ सालको रिट नं.---०६८४
आदेश मिति: २०६४।१०।२८।२

विषय: उत्प्रेषण,परमादेश लगायत उपयुक्त
आदेश जारी गरिपाउँ ।

निवेदक: ताम्दिङ्ग दोर्जे तुलाधर
विरुद्ध

विपक्षी: जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौं
समेत

संस्था दर्ता ऐन, २०३४ वमोजिम
जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा द.न.

३४७।०६३।०६४ मिति २०६३।१२ मा भोटा कल्याणकारी समाज नेपाल नामको संस्था दर्ता गरी कार्य गर्दै आईरहेकोमा सोहि कार्यालयको २०६३।७।१३ को पत्र वमोजिम सोहि मितिको निर्णयानुसार संस्था खारेज गरिएको भनी पत्र दिइएको र निवेदक संस्थालाई कुनै स्पष्टिकरण पेश गर्ने मौका समेत नदिई दर्ता भै सकेको र दस्तुर बुझी प्रमाण पत्र समेत दिईसकेको संस्थालाई अनुचित तवरले खारेज गर्ने विपक्षीको निर्णय अधिकार क्षेत्र विहीन तथा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त समेत विपरीत हुँदा २०६३।७।१३ को पत्रमा उल्लेख गरिएको निर्णय तथा सो निर्णयको आधारमा भएको सम्पूर्ण काम कारवाही उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी संस्थालाई आफ्नो उद्देश्य अनुरूपको काम गर्न दिनु भनी परमादेशको आदेश समेत जारी गरीपाउँ भन्ने निवेदकको मुख्य जिकिर रहेको पाइन्छ ।

निवेदक संस्थाको दर्ता र खारेजीको कानूनी हैसियत निर्धारण गरी निर्णय गर्नु भन्दा पहिला निवेदक संस्थाको विधानलाई हेर्नु पर्ने सान्दर्भिक देखिन्छ । संस्थाको नाम "भोटा कल्याणकारी समाज नेपाल रहेको छ भने यसको सदस्य विधानको दफा ७ वमोजिम हुने भनी दफा २(ग) मा लेखिएकोछ । दफा ७(क) मा भोटायन कल्याणकारी समाजका शुभेच्छुक तथा शुभचिन्तक व्यक्तिहरु साधारण सदस्य हुन सक्ने उल्लेख गरिएको छ । तर भोटायन

भन्ने के हो र संस्थाको नाममा प्रयुक्त पहिलो शब्द भोटा भन्नाले के जनाउँछ ? विधानमा कही पनि उल्लेख गरिएको छैन । अर्को तर्फ संस्थाको विधानको दफा ४ को खण्ड(क) देखि खण्ड (त) सम्ममा उल्लिखित यस संस्थाका उद्देश्यहरु हेर्दा नेपालको वा नेपाली नागरिकहरुको कुनै पनि जातीय, वर्गीय, सांस्कृतिक, धार्मिक, राजनैतिक हित अभिवृद्धि गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छैन । यस्तै शैक्षिक विकास, गरीबी निवारण, सिप विकास, प्रजातान्त्रिक सुदृढीकरण, मानव अधिकारको संरक्षण, स्वास्थ्य सेवा पुऱ्याउने, वातावरण संरक्षण, प्राकृतिक श्रोत साधन र वातावरणको संरक्षण गर्ने, लैङ्गीक विभेद हटाउने वा कुनै क्षेत्र वा समुदायको सामाजिक, सांस्कृतिक विकास गर्ने वा पुर्वाधारको विकास वा आधारभूत सेवा र सुविधाको आपूर्तिमा सहयोग गर्ने वा नेपाल र कुनै अन्य देश बीचको सम्बन्ध विकास गर्ने जस्तो कुनै पनि कार्य गर्ने भनी संस्थाको दफा ४ मा उल्लिखित उद्देश्यहरु भित्र समावेश गरिएको पाइदैन ।

उक्त दफा ४ मा तेश्रो मुलुक प्रस्थानका लागि नवागन्तुक भोटाहरुलाई नेपालमा अस्थायी वसोवासको व्यवस्था गर्ने, तिनीहरुको सरोकारका अन्यकाम गर्ने, शरणार्थीहरुलाई राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय क्षेत्रबाट सहायता उपलब्ध गराउने, नवप्रवेशी भोटाहरुको सुरक्षा तथा सम्मान गर्नु गराउनुका साथै मुलुक भित्र र बाहिर

भोटासमाजका सदस्य र संगठनको छुट्टै पहिचान गराउने जस्ता कुराहरु उल्लेख गरिएको पाइन्छ । यस प्रकार "भोटा" भन्ने शब्दको स्पष्ट व्याख्या पनि सो विधानमा नगरिएवाट यो संस्था नेपाल बाहिरवाट आउने र नेपालमा आएर अन्यत्र जाने व्यक्तिहरुका लागी मात्र बनाएको जस्तो देखिएकोछ । यसरी संस्थाको कुनै पनि उद्देश्य संस्था दर्ता ऐन, २०३४ को दफा २(क) अनुसार रहेको पाइदैन ।

यसप्रकार यससंस्थाको उद्देश्यनै नेपाल कानून संग मेल नखाने देखिएको कारण गृह मन्त्रालय र परराष्ट्र मन्त्रालय समेतबाट उक्त कुराहरु प्रति सरोकार व्यक्त भई आएको भनी गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफबाट देखिन्छ । सोही अनुसार पुनर्विचार गर्दा निवेदक संस्थाको दर्ता खारेज गरिएको देखिन्छ ।

संस्था दर्ता ऐन, २०३४ले संस्था दर्ता गर्ने अधिकार स्थानीय अधिकारीलाई प्रदान गरेको छ भने दफा ११ ले नेपाल सकारलाई निर्देशन दिन पाउने अधिकार प्रदान गरेको छ । यस्तै दफा १४ ले संस्था विघटनको प्रावधान उल्लेख गरेको छ । कुनै पनि देशले विदेशी राष्ट्रहरुसंग आफ्नो परराष्ट्रनीतिको स्वरूप निर्धारण आफ्नो देशको हितमा गर्दछ । एउटा संस्थाको लागि त्यसमा पनि नेपाल र नेपालीको हितमा नभई "नवागन्तुक भोटाहरु" र "नवप्रवेशी शरणार्थी" को हितमा काम गर्ने गरी स्थापित संस्थाको

लागि कुनै पनि राष्ट्रले आफ्नो परराष्ट्र नीतिमा वा छिमेकी राष्ट्रहरूसंगको मित्रवत सम्बन्धमा खलल पर्न दिदैन । मानव अधिकार सम्बन्धी कुनै पनि अन्तराष्ट्रिय सन्धि, महासन्धी International Covenant on Civil and Political Right लगायतका अन्तराष्ट्रिय अभिसन्धिहरूले एउटा स्वतन्त्र राष्ट्रको परराष्ट्रनीति र अन्य राष्ट्रसंगको सम्बन्ध विस्तार गर्ने स्वतन्त्रतालाई सीमित गरेको पाइदैन । त्यसकारण त्यस्ता अन्तराष्ट्रिय सन्धि अभिसन्धि महासन्धीको नाममा आफ्नै देशमा राष्ट्रिय कानून विपरीत गैरकानूनी ढंगले शरणार्थीहरूको प्रवेशलाई प्रोत्साहित गर्ने समेतको गतिविधि गर्न पाइने उन्मुक्ति संस्था दर्ता ऐनले प्रदान गरेको छ भनी अर्थ गर्न मिल्दैन ।

प्रस्तुत निवेदक संस्थाको विधानमा उल्लिखित उद्देश्यहरू संस्था दर्ता ऐन, २०३४ को दफा २(क) अनुसारको नभएका र निवेदक संस्थाको उद्देश्य अनुसार काम गर्दा नेपालमा गैरकानूनी गतिविधि हुने र छिमेकी राष्ट्रहरू सितको मैत्री सम्बन्ध समेतमा नकारात्मक प्रभाव पर्न सक्ने देखिन्छ । यस्तो स्थितिमा दर्ता नै गर्न नपर्ने निवेदक संस्थाको दर्ता खारेज गरी त्रुटि सच्याइएको सम्म देखियो । निवेदक संस्थाको खारेजीबाट निवेदकको कुनै संवैधानिक हकमाथि अतिक्रमण भएको वा गैर संवैधानिक काम भएको देखिन आएन । संस्था नै खारेज भइसकेपछि सो संस्थाको अस्तित्व समाप्त

हुन्छ । अनि अस्तित्वमा नरहेको सस्थाले आफ्नो संवैधानिक हकको प्रचलनका लागि संविधानको धारा १०७(२) अनुसार सर्वोच्च अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्र भित्र प्रवेश गरी आदेशको माग गर्न सक्ने अवस्था पनि देखिदैन । तसर्थ निवेदकको माग वमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था नदेखिदा निवेदन खारेज हुने ।

६. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री खिलराज रेग्मी
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
सम्बत् २०६५ सालको रिट नं. wo-१०६१
आदेश मिति: २०६५।३।३०।२

विषय:- उत्प्रेषण, परमादेश लगायत जुनसुकै
उपयुक्त आज्ञा आदेश वा पूर्जि जारी
गरिपाऊँ ।

निवेदक: कृष्ण लामा समेत
विरुद्ध

विपक्षी: प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको
कार्यालय सिंहदरवार समेत

फौजदारी न्याय प्रशासनमा
अपराधको सूचना, अनुसन्धान तहकिकात र
अभियोजन, मुद्दाको पुर्पक्ष र पैरवी गरी
विभीन्न चरणहरू रहेका हुन्छन् । अपराधको
सूचना पाएपछि वा तत्काल वारदात हुँदाकै

अवस्थामा प्रहरीले अभियुक्तलाई पक्राउ गरेमा हिरासतमै राखी अपराधको अनुसन्धान सुरु गर्ने गरिन्छ । त्यसरी कुनै पनि व्यक्तिलाई पक्राउ गरेपछि २४ घण्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पेश गर्नुपर्ने संवैधानिक प्रत्याभूती गरिएको छ । मुद्दा हेर्ने अधिकारीको अनुमति लिएर अपराधको अनुसन्धानको लागि अभियुक्तलाई प्रहरी हिरासत (Police custody) मै राख्ने गरिन्छ । अभियुक्तलाई पक्राउ गरी प्रहरी हिरासतमा राख्नुको उद्देश्य अनुसन्धानलाई भरपर्दो र प्रभावकारी बनाउनु हो । मुद्दामा अभियुक्तको पक्राउको चरण, अनुसन्धान तहकिकात र अभियोजनको चरण तथा मुद्दाको पुर्पक्ष र पैरवीको चरणमा अभियुक्तको हैसियत र स्थिति स्वयंमा फरक एवं स्वतन्त्र (Self Terminating) रहेको हुन्छ । मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष मुद्दा दायर नभए सम्मको अनुसन्धानको चरणमा अभियुक्तलाई थुन्ने अधिकारी प्रहरी नै हुन्छ । त्यहाँ मुद्दा हेर्ने अधिकारीको अनुमती (judicial remand) को आधारमा थुनामा राखिने हुदा यसलाइ पनि न्यायीक हिरासत (judicial custody) भन्ने गरिएतापनि अभियुक्त प्रहरी हिरासत (Police custody) मै रहेको हुन्छ । तर मुद्दा दायर भई सकेपछि प्रहरी हिरासत टुट्न गई अभियुक्त थुनामा रहने नरहने कुरा मुद्दा हेर्ने अधिकारी वा अदालतद्वारा गरिने थुनछेकको आदेशमा निर्भर गर्दछ । मुद्दा हेर्ने अधिकारीले अभियुक्तलाई पुर्पक्ष निमित्त थुनामै राख्ने

आदेश गरेमा त्यस्तो अवस्थालाई न्यायीक हिरासतको अवस्था मान्नु पर्ने हुन्छ ।

प्रहरी हिरासत र न्यायीक हिरासत (Police custody and Judicial custody) एक अर्कामा विल्कुल भिन्न तथा प्रत्यक्ष र सारवान रूपले सम्बद्ध नहुने स्वतन्त्र र पृथक अवस्था हुन् भनी यस अदालत पूर्ण इजलासबाट अम्बर वहादुर गुरुङ्ग वि. त्रि.वि. सुरक्षा गार्डको मुद्दामा (ने.का.प. २०४९, अंक १, नि.नं. ४४५०, पृ. ३१) सिद्धान्त स्थापित भई रहेको छ । प्रहरी हिरासत र न्यायीक हिरासतमा थुनुवाको प्रकृति, अवस्था र कारणमा मौलिक र तात्वीक भिन्नता रहेको हुन्छ । तर मुद्दा दायर भई सकेपछि मुद्दा हेर्ने अधिकारीले पुर्पक्ष निमित्त अभियुक्तलाई प्रहरी हिरासतमै राख्न पठाउदा न्यायीक हिरासत (Police custody) र प्रहरी हिरासत (Judicial custody) को जुन भिन्नता हो सो नछुट्टिने अवस्था हुन्छ र न्यायीक हिरासत पनि प्रहरी हिरासतमा रूपान्तरण हुने संभावना रहन्छ । वस्तुतः थुनुवाले महसुस गर्ने शारीरिक र मानसिक अनुभूती, निजले प्राप्त गर्ने सरसुविधा, निजलाइ थुन्ने अधिकारी, उ थुनिएको भौतिक संरचना इत्यादि कै आधारमा यी दुइ प्रकारका हिरासतको बीचमा फरक छुट्याउनु पर्ने हुन्छ । प्रहरी हिरासतमा रहदा अभियुक्त भौतिक रूपले बन्दी त भएकै हुन्छ सो बाहेक उसले उपभोग गर्न पाउने अन्य अधिकारवाटपनि वञ्चित हुन सक्ने अवस्था

रहन सक्छ । सारतः अभियुक्त र प्रहरी मुद्दाका विरोधी पक्षका रूपमा रहेका हुन्छन् । न्यायीक हिरासतको अभियुक्तलाई प्रहरीको नियन्त्रणमा राख्दा निजले आफू उपरको अभियोगको प्रतिरक्षा गर्न कानून व्यवसायीसँग सल्लाह लिने लगायतका अधिकारमा बाधा व्यवधान हुन सक्छ । यसले उसको न्यायमा पहुँचको अधिकारको हनन् हुन पुग्छ । आफ्नो परिवार र स्वजनसँग भेटघाट गर्ने खुकुलो अवसरवाट वञ्चित हुन सक्छ । उसले विभिन्न प्रकारका शारिरिक र मानसिक दवाव र यातनाको अनुभव गर्न सक्दछ । उसलाई बदलाको भावनाले वा दुर्व्यवहार (harassment) हुन सक्छ । उसका हरेक कृयाकलापमा प्रहरीको नियन्त्रण र निगरानी (surveillance) महसुस हुन सक्छ । जुन कुराहरु मानव अधिकारको सिद्धान्त प्रतिकूल हुन जान्छन् । प्रहरी हिरासतमा रहदा पाउने सुविधा र सिधाको वारेमा निश्चित कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्न तर कारागार ऐन र नियमले थुनुवाहरुलाई निश्चित सिधा र सुविधाहरु प्रदान गरेको पाईन्छ । प्रहरी हिरासतमा थुनुवाहरुलाई राख्ने भौतिक अवस्था र अन्य न्यूनतम मापदण्डयुक्त हुने कुरामा समेत शंका रहन्छ । यस प्रकार न्यायीक हिरासतमा रहेको अभियुक्तलाई प्रहरी हिरासतमानै थुनामा राख्दा विद्यमान ऐन र नियमले प्रदान गरेका थुनुवाका सुविधा र सिधावाट समेत वञ्चित रहने अवस्था हुन सक्छ ।

मुद्दाको पुर्पक्ष निमित्त अभियुक्तलाई थुनामा राख्नको लागि कारागारमा पठाउने हाम्रो न्यायीक परिपाटी रहेको छ । अदालतवाट थुनछेकको आदेश हुँदा अभियुक्तलाई थुनामा राख्नु पर्ने अवस्था भएमा कारागारमा नै पठाउने गरिएको छ । अदालत र अन्य अर्धन्यायीक निकायका अधिकारीको आदेशले मुद्दाको पुर्पक्ष निमित्त थुनामा रहेका थुनुवाहरुको हैसियत, स्थिति र अवस्था समान प्रकृतिको मान्नुपर्ने हुन्छ । यस्ता समान अवस्थाका थुनुवाहरुलाई समान व्यवहार गरिनु पर्छ । यिनीहरुको बीचमा भेदभाव गरी राज्यद्वारा छुट्टाछुट्टै व्यवहार गरिनु समानताको सिद्धान्त । (Equality clause) विपरीत हुन्छ । पुर्पक्ष निमित्त थुनामा रहेका थुनुवा मध्ये केहीलाई कारागारमा र केहीलाई प्रहरी हिरासतमा राख्दा प्रहरी हिरासतमा राखिएको थुनुवाले असमान व्यवहार वा भेदभाव गरेको अनुभव गर्न सक्दछन् । यी निवेदकहरुले समेत आफुहरुलाई असमान व्यवहार गरिएको भनी जिकिर लिएका छन् । तसर्थ समानताको सिद्धान्तको आधारमा समेत निवेदकहरुलाई प्रहरी हिरासतमा राखिनु उचित र न्यायपूर्ण देखिन आउँदैन ।

जहाँसम्म कारागारको क्षमता र स्थानाभावको कारणले निवेदकहरुलाई प्रहरी कार्यालयहरुमै थुनामा राखिएको भन्ने विपक्षी तर्फवाट जिकिर लिएको सम्बन्धमा हेर्दा, कैदी र थुनुवाहरुको व्यवस्थापन गर्ने कुरा

राज्यको प्राथमिक कार्य (core function) को रूपमा मानिन्छ । यसको आवश्यकता अनुसार राज्यले जुनसुकै व्यवस्था पनि गर्न सक्छ र गर्नु पनि पर्छ । यो राज्यको दायित्व नै हो । कारागारको विकल्प प्रहरी कार्यालयको खोर हुन सक्दैन र त्यस्तो मान्न पनि मिल्दैन । त्यसैले भई रहेका कारागारको क्षमताले नपुगेको भन्ने आधारमा थुनाहरूलाई प्रहरी कार्यालयको खोरमा राखिनु उचित र न्यायसंगत मान्न सकिदैन ।

अतः माथि विवेचना गरिएको विद्यमान कानूनी व्यवस्था, स्थापित न्यायिक मान्यता र प्रचलन एवं मानव अधिकारका सिद्धान्तहरूको दृष्टिकोण समेतबाट मुद्दा पुर्पक्ष निमित्त अभियुक्तलाई थुनामा राख्न पठाउने ठाउँ प्रहरी कार्यालय नभई कारागार नै हो भन्ने स्पष्ट हुन आउछ । तसर्थ मुद्दा हेर्ने अधिकारीले पुर्पक्षको निमित्त अभियुक्तलाई प्रहरी हिरासतमा थुन्न पठाउनु उचित, कानून सम्मत र न्यायसम्मत देखिन आएन ।

निवेदकहरूले आफुहरू लगायत सार्वजनिक अपराध मुद्दामा पुर्पक्षको लागि माग भएको धरौटी वुझाउन नसक्दा प्रहरी हिरासतमानै थुनामा राख्ने गरी आदेश भएकाले सोलाई बदर गरी यथासिद्ध कारागारमा पठाउनु, अव उप्रान्त त्यसरी प्रहरी हिरासतमा नराख्नु र सार्वजनिक अपराध मुद्दामा ऐनले तोकेको ३ महिना भित्र फैसला गर्नु भनी परमादेश लगायत उपयुक्त

आदेश जारी गरी पाउन माग गरेको देखिन्छ । हाल निवेदकहरू मध्ये केही व्यक्तिहरू मुद्दा फैसला भई छुट्टिसकेका र केही व्यक्तिहरूलाई कारागारमा नै स्थानान्तरण गरि सकिएको भन्ने कुरा लिखित जवाफमा खुलाएको पाईन्छ । विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय समेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान उपन्यायाधिवक्ताले पनि सोही कुरा इजलास समक्ष अवगत गराउनु भएको छ । निवेदक पक्षबाट सो कुरालाई अन्यथा हो भनी जिकिर नलिइएको र प्रश्न समेत नउठाइएको हुँदा यी निवेदकहरूका सम्बन्धमा अरु विचार गरी रहनु परेन । परन्तु माथि विवेचना गरिए अनुसार पुर्पक्षको लागि प्रहरी कार्यालयमा थुनामा राख्नु उचित र कानूनसम्मत नभएको हुँदा यस्तै प्रकृतिका सार्वजनिक अपराध मुद्दाको कारवाही गर्दा पुर्पक्ष निमित्त थुनामा पठाउनु पर्ने अवस्था परे कारागारमा नै पठाउनु अन्यत्र पठाउने नगर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेश जारी हुने ठहर्छ । साथै केही सार्वजनिक अपराध र सजाय ऐन, २०२७ को दफा ६(१) ले यस्तो मुद्दा ३ महिना भित्र फैसला गरि सक्नु पर्ने वाध्यात्मक व्यवस्था गरेको हुँदा ऐनले तोकेको उक्त अवधि भित्र मुद्दा किनारा गर्ने गर्नु भनी विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालयका नाउमा परमादेश जारी हुने ।

७. संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री खिलराज रेग्मी
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
संवत् २०६३ सालको रिट नं. ..WO-०३६५
आदेश मिति: २०६५।४।२१।३

विषय : उत्प्रेषण ।

निवेदक: ध्रुवप्रसाद आचार्य
विरुद्ध

विपक्षी: सामान्य प्रशासन मन्त्रालय,
हरिहरभवन, पुल्चोक समेत

निजामती सेवा ऐन २०४९ को दफा ४० (ग) (घ) अनुसार न्यूनतम सेवा अवधि पुरा नगरेमा जति अवधी सेवा गर्नुपर्ने हो त्यति अवधीको तलव वरावरको रकम सरकारी वांकी सरह असुल उपर गराई राजीनामा स्वीकृत वा अवकास दिने कारवाइ अगाडि वढाईएको हुंदा कानून वमोजिम भएको काम कारवाहीवाट निवेदकको हकाधिकारमा आघात पर्न गएको नहुंदा रिट खारेज हुनु पर्ने भन्ने व्यहोराको लिखित जवाफ रहेको पाईयो ।

रिट निवेदकले आफ्नो निजी प्रयासमा "A Case of Community forestry in Nepal विषयमा PHD अध्ययनको निमित्त अध्ययन विदा पाउनको लागि मिति २०५८।६।२९ मा दिएको निवेदनमा कारवाही

हुंदा २०५८।७।१३ देखि लागु हुने गरी उक्त अध्ययनको लागि तत्कालिन श्री ५ को सरकार राज्यमन्त्री स्तर २०५८।७।२ को निर्णय अनुसार १ वर्षको अध्ययन वेतलवी विदा स्वीकृत भएको वन तथा भू संरक्षण मन्त्रालयको प.स. ०५८।५।९ नं. ५०६ मिति २०५८।७।३ को पत्रवाट देखिन आउछ । आफ्नो PHD अध्ययन समाप्त नभएको कारणवाट पुनः निवेदकले २०६०।४।१३ देखि थप २ वर्षको लागि वेतलवी अध्ययन विदा माग गरेकोमा उक्त विदा अस्वीकृत भै पदाधिकार रहेको कार्यालयमा हाजिर हुन जाने व्यहोराको वन विभागको ०६०।६।१ नं. ३५०५ मिति २०६१।३।११ को पत्र दिइएको भन्ने देखिन्छ । निवेदकले विदा अस्वीकृत भै सकेपछि महानिर्देशक समक्ष सो पदवाट राजीनामा दिएकोमा उक्त राजीनामा पेश हुंदा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ४०(ग) मा एक वर्ष देखि दुई वर्ष सम्मको अध्ययन गरे वापत चार वर्ष अनिवार्य सेवा गर्नुपर्ने र दफा ४०(घ)(२) मा त्यस्तो सेवा नगर्ने कर्मचारीसंग कवुलियतमा उल्लेख भएका र अन्य रकमहरु समेत असुल उपर गर्ने व्यवस्था हुंदा चार वर्षको अनिवार्य सेवा अवधि पुरा हुन तीन वर्ष एक महिना उनन्तिस दिन नपुग भएको देखिदा राजिनामा लागु हुने मितिवाट सो नपुग अवधिमा पाउन सक्ने तलव आदि वापत हुन आउने रकम रु.४,९०,८४८।८७ (चार लाख नव्वेहजार आठ सय अडचालिस रुपैया

सतासी पैसा) राजश्व दाखिला गरी प्रमाण पेश गर्नु हुन भनी निवेदक लाई रकम दाखेला गर्ने वारेको उक्त वन विभागको प.स. ०६२।६३। न. १०५३ मिति २०६३।१।५ को पत्र दिईएको देखियो । निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ४०(ग) मा नेपाल सरकारको मनोनयनमा अध्ययन गर्ने, तालिम लिने वा अध्ययन भ्रमणमा जाने निजामती कर्मचारीले त्यस्तो अध्ययन, तालिम वा अध्ययन भ्रमण पुरा गरेपछि अध्ययन तालिम वा भ्रमणमा जानु भन्दा अघि कार्यरत रहेको मन्त्रालय वा कार्यालयमा यस ऐनको अधिनमा रही देहाय वमोजिमको अवधि सम्म अनिवार्य रूपले सेवा गर्नुपर्ने भन्ने उल्लेख गर्दै विभिन्न समयावधि तोकिएको देखिन्छ । परन्तु रिट निवेदकलाई नेपाल सरकारको मनोनयनमा अध्ययन गर्न पठाएको नभई निजी प्रयासबाट अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त गरी एज् अध्ययनको लागि प्रारंभमा एक वर्षको विदा स्वीकृत देखिन्छ । साथै सोही वमोजिम निजले PHD शिक्षण शुल्क वापत रु. १२०००। बाह्र हजार भुक्तानी गरी रसिद प्राप्त गरेको फाइल संलग्न छायां प्रतिवाट देखिन्छ । यसरी निवेदकले आफ्नै निजी प्रयासबाट अध्ययनको अवसर प्राप्त गरेको र सो वमोजिम एक वर्षको विदा स्वीकृत प्राप्त गरेको देखिंदा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ४०ग को अध्ययन पूरा गरेपछि अनिवार्य रूपले सेवा गर्नुपर्ने भन्ने व्यवस्था

निवेदकको हकमा लागु हुन देखिएन साथै निवेदकले सरकारी मनोनयनमा अध्ययन नगरेको हुंदा उक्त ऐनको दफा ४० (घ) (१) वमोजिम कवुलियत गर्नुपर्ने र सेवा अवधि पूरा नगरेमा तलव भत्ता आदि रकम दाखिला गर्नुपर्ने भन्ने ऐ. ४०(घ)(२) को व्यवस्था समेत निवेदकको हकमा आकर्षित हुने भए गरेको अवस्था समेत देखिंदैन ।

तसर्थ विना कानूनी आधार रकम दाखिला गर्ने वारे भनी विपक्षी वन तथा भू संरक्षण मन्त्रालय वन विभाग को मिति २०६३।१।५ को पत्रमा उल्लेखित तत्कालिन श्री ५ को सरकारको मिति २०६२।६।१६ को निर्णय तथा उक्त पत्र समेत त्रुटीपूर्ण देखिंदा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा वदर हुने ।

द. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री वलराम के. सी.
माननीय न्यायाधीश श्री गौरी ढकाल
संवत् २०६३ सालको रिट नं. ----३३००
आदेश मिति: २०६४।४।१।४

मुद्दा:- उत्प्रेषणयुक्त परमादेश ।

निवेदक: राजेन्द्र कुमार खेतान
विरुद्ध

विपक्षी: नेपाल राष्ट्र बैङ्क, केन्द्रीय कार्यालय,
काठमाडौं समेत

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २३ लाई मौलिक हकको रूपमा प्रदान गरी धारा ११ देखि धारा २२ सम्मका मौलिक हक हनन भएकोमा हक प्रचलनको लागि वा कानूनी हक हननमा अन्य उपचारको व्यवस्था नभएमा उपचार प्राप्त गर्न यस अदालतलाई धारा ८८(२) अनतर्गतको असाधारण अधिकार प्रदान गरेको देखिन्छ। धारा २३ भनेको संविधानले प्रदान गरेको मौलिक हक हनन भएमा हक प्रचलनको लागि यस अदालतमा निवेदन गर्न पाउने हक हो। संविधानको धारा २३ मा यस भागद्वारा प्रदत्त हकको प्रचलनका लागि धारा ८८ मा लेखिएको तरिका अनुसार कारवाई चलाउन पाउने हक सुरक्षित गरिएको छ भन्ने व्यवस्था भएको छ। अर्थात् धारा २३ को हक संविधानको भाग ३ द्वारा प्रदान भएका हकहरु हनन भएमा यस अदालतको धारा ८८(२) को असाधारण अधिकार अन्तर्गत हक प्रचलन गराउन निवेदन गर्न पाउने हक हो।

प्रस्तुत निवेदनको सम्बन्धमा निवेदकको locus standi छ, छैन भनी हेर्नुपर्ने हुन आयो। निवेदक नेपाल बैङ्कको शेयरधनी भन्ने देखिन्छ। निवेदकले पेश गरेको शेयरहोल्डरको प्रमाण पत्र हेर्दा निवेदक रु. १००१- पर्ने १,७२,७२५ कित्ता शेयरको शेयरधनी भन्ने देखिन्छ। शेयरको आधारमा निवेदक विपक्षी नेपाल बैङ्क लि. को संचालक समेत भएको भन्ने देखिन्छ। कुनै

कम्पनीको कसैले शेयर खरिद गरेपछि खरिद गर्ने मानिसले शेयरधनीको हैसियत राख्दछ। शेयरधनी भएपछि शेयरधनीको हैसियतले कम्पनीमा स्वार्थ हुनु स्वभाविकै मानिन्छ। शेयरधनीलाई आफ्नो हक हितमा सिमित रही मुद्दा गर्ने हक हुन्छ। शेयर खरीद गरेको नाताले शेयरधनीलाई मुद्दा गर्ने हक हुने नहुने भन्ने सम्बन्धमा शेयरधनीलाई बैङ्क वा कम्पनीलाई नै प्रतिनिधित्व गर्ने वा बैङ्क वा कम्पनीको तर्फबाट मुद्दा गर्ने वा बैङ्क वा कम्पनीको सम्पत्ति आफ्नै सम्पत्ति हो भन्ने हक प्राप्त हुँदैन र यी आधारमा बैङ्क वा कम्पनीको तर्फबाट मुद्दा गर्न सक्दैन तर शेयरधनीको नाताले कम्पनीको हितमा आफ्नो पनि हित गाँसिएको हुँदा आफ्नो हकमा मुद्दा गर्ने हक प्राप्त हुन्छ। सिङ्गो बैङ्क वा कम्पनीलाई प्रतिनिधित्व गर्न सक्दैन।

कम्पनीको मामलामा शेयरधनीको Locus standi को वारेमा अलि फराकिलो दृष्टिकोणले हेर्नु पर्छ। निवेदकले नेपाल बैङ्क लि. को शेयर खरिद गरेकोमा विवाद भएन। शेयर खरिद गर्ने भनेको पूँज लगानी गर्ने हो। लगानी गर्नुको मतलव त्यसको प्रतिफलको आशा र उपभोग गर्ने हो। लगानी गरेको कम्पनी नोक्सानमा जानु वा राम्रोसँग सञ्चालन नहुनु भनेको लगानीकर्ता पनि नोक्सानमा पर्नु हो, लगानी गरेको कम्पनी साधारण कानूनी प्रक्रियाबाट सञ्चालन नभई असाधारण कानूनी प्रक्रियाबाट नेपाल राष्ट्र बैङ्कले नियन्त्रणमा लिई शेयरधनीको

माभवाट चुनिएका सञ्चालक समिति विघटन गरी नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट नियुक्ति/ मनोनित भएको व्यक्ति मार्फत बैङ्क सञ्चालन हुँदा शेयरधनीले चासो राख्नु स्वभाविक हो । त्यति मात्र होईन देशको अर्थतन्त्रको मेरुदण्डको रूपमा रहेको बैङ्कहरु सञ्चालन हुन नसकेको कारणले देशको central Bank ले नियन्त्रणमा लिई सञ्चालन गर्नुपर्ने विषयलाई महत्वपूर्ण कानूनी प्रश्न समावेश भएको सार्वजनिक सरोकारको विषय होईन भन्न पनी सकिदैन । यस्तो विवादलाई Public Interest Litigation भन्न पनी नसकीने होईन ।

निवेदकको Locus Standi को सम्बन्धमा हेर्दा जस्तो डाक्टरहरुले देशको स्वास्थ्य नीतिको वारेमा जानकारी राख्न चाहनु कानून व्यवसायीहरुले देशको न्यायपालिकाको स्वतन्त्रताको वारेमा जानकारी राख्नु स्वभाविक हो, त्यसैगरी शेयरधनीले शेयर खरीद गरेको कम्पनीको वारेमा जानकारी र चासो राख्नु स्वभाविक हो । हाम्रो संविधानको धारा ८८(२) locus standi को वारेमा उदार देखिन्छ । सार्वजनिक सरोकारको विषयमा तात्कालिन संविधानको धारा १६ अनुसार सूचित हुन पाउने हक र धारा ८८(२) को सार्वजनिक सरोकारको विवादमा समावेश भएको संवैधानिक र कानूनी प्रश्नको निरोपणको वारेमा यस अदालतमा जोसुकैले निवेदन गर्न पाउने locus standi को व्यवस्था

पारदर्शिताको व्यवस्था हो । यी दुई धाराको harmonious interpretation गर्नु पर्दछ । यी दुई धारालाई मिलाएर व्याख्या गर्दा यो देशको राज्य सञ्चालन गर्ने नेपाल सरकार तथा पहिला पहिला सरकारले गर्ने गरेको काम हाल आएर कानून बमोजिम गठित संस्थान वा निकाय जसलाई राज्यकै instrumentality of the state मान्नु पर्छ, ती निकायहरुले गर्ने कामहरु मध्ये कानूनले नै गोप्य राख्नु पर्छ भनेको कुरा र राष्ट्रिय सुरक्षा आदि जस्ता संवेदनशील विषयका कुराहरु वाहेक अन्य सम्पूर्ण काममा गोपनियता होईन पारदर्शिता हुनुपर्छ भन्ने देखिन्छ ।

निवेदकको locus standi नभएको भन्ने विपक्षीको भनाई छ । यी निवेदकलाई शेयर धनी भन्ने कुरा विपक्षीले मानेको छ । आफूले शेयर खरीद गरेको संस्था संचालन हुन सकेन भनी देशको (central Bank ले नियन्त्रणमा लिई व्यवस्थापन अरुलाई जिम्मा दिएको भन्ने खबर थाहापाएपछि शेयरधनीलाई त्यसको सरोकार हुन स्वभाविक हो र त्यस वारेमा जानकारी माग्ने र पाउने हक पनि शेयरधनीको हक हो । परम्परागत संकुचित सोचाई अर्थात locus standi को सम्बन्धमा परम्परागत धारणामा निवेदकको locus standi नपुग्ने होला तर सार्वजनिक सरोकारको विषयमा सूचनाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था भई खुल्ला र पारदर्शिताको

आधारमा राज्य सञ्चालने हुने र धारा ८८(२) मा सार्वजनिक सरोकार विवादमा समावेश भएको संवैधानिक र कानूनी प्रश्नको निरोपणको लागि जोसुकैले अदालतमा निवेदन गर्न सक्ने संवैधानिक व्यवस्था भएको सन्दर्भमा निवेदकको Locus Standi नभएको भन्ने लिखितजवाफ एवं विपक्षीको कानून व्यवसायीको बहस जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

जसरी न्यायाधिशहरुको सरुवा आदिमा कानून व्यवसायीको चासो हुन्छ र कानून व्यवसायीलाई Locus Standi हुन्छ त्यस्तै कम्पनीको शेयर धनीलाई कम्पनीको गतिविधि आदिको वारेमा जानकारी पाउने लगायत कम्पनी के कसरी सञ्चालन भई रहेको छ भन्ने जानकारी पाउने हक शेयर धनीलाई प्राप्त हुन्छ । प्रस्तुत निवेदनमा पनि निवेदक नेपाल बैङ्क लि. को शेयरधनी भएको हुँदा नेपाल बैङ्क लि. को सञ्चालन लगायतका बैङ्कको हरेक गतिविधिमा जानकारी राख्न निवेदकको locus standi पुग्दछ ।

त्यस्तै मिति २०६०।११।१९ को नेपाल बैङ्कको शेयर सूचिकरण खारेज गर्ने निर्णय बदर गराउन निवेदक अनुचित विलम्ब (Latches) गरी रिट निवेदन दिन आएको भन्ने विपक्षीको जिकिरको हकमा विचार गर्दा नेपाल राष्ट्र बैङ्कले नेपाल बैङ्क व्यवस्थापन करारमा संचालन गरेको र त्यो

व्यवस्थापन करार अझै continue भएको कारण latches को प्रश्न उठ्न सक्दैन ।

बैङ्कहरुको सञ्चालक समिति निलम्बन गर्ने नेपाल राष्ट्र बैङ्कले आफ्नो नियन्त्रणमा लिने र व्यवस्थापन करारमा दिन सक्ने सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था तर्फ हेर्दा नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ को व्यवस्थाहरु हेर्नुपर्ने हुन्छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ ले नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई विभिन्न अधिकारहरु प्रदान गरेको देखिन्छ । सोही ऐनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल राष्ट्र बैङ्कले नेपाल बैङ्क लि. को संचालक समिति भंग गरी व्यवस्थापन करारमा दिएको देखिन्छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ को दफा ३(१) मा केन्द्रीय बैङ्कको काम गर्न नेपाल राष्ट्र बैङ्कले एउटा केन्द्रीय बैङ्क स्थापना हुनेछ भन्ने उल्लेख छ । यसबाट नेपाल राष्ट्र बैङ्क भनेको देशको केन्द्रीय बैङ्क अर्थात् Central Bank भन्नेमा विवाद भएन ।

देशको केन्द्रीय बैङ्कलाई Bankers Bank पनि भनिन्छ र केन्द्रीय बैङ्कको हैसियतले देशको आर्थिक, मौद्रिक, वित्तीय नीति बनाउन र अन्य बैङ्क र वित्तीय संस्थाहरु उपर नियन्त्रण गर्ने अधिकार समेत सम्पन्न हुन्छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ को प्रस्तावना तथा विभिन्न दफाहरुबाट ती कुराहरु स्पष्ट देखिन्छ । वाणिज्य बैङ्कहरु उपर नियन्त्रण निरीक्षण, सुपरिवेक्षण, अनुगमन तथा बैकिङ्ग र वित्तीय प्रणालीको

सम्बर्धन गर्न अधिकार नेपाल राष्ट्र बैंकलाई प्रचलित नेपाल कानून एवं केन्द्रीय बैंक सम्बन्धी मान्य प्रचलन अनुसार प्राप्त हुन्छ। नेपाल बैंक लि. ले निक्षेपकर्ता र शेयरधनीको हित गर्न नसकेको भन्ने कुरा लिखित जवाफवाट देखिन्छ। कुनै बैङ्कले निक्षेपकर्ता र शेयरधनीको हित विपरीत हुने काम कारवाई भए गरेको पाएमा त्यस्तो अवस्थामा देशको केन्द्रीय बैङ्कले कानून दिएको अधिकार अनुसार हस्तक्षेप गर्नुलाई स्वाभाविक मान्नु पर्छ।

नेपाल राष्ट्र बैंकले कानूनी अधिकार प्रयोग गरी नेपाल बैंक लि. को तत्कालिन संचालक समिति निलम्बन गरी आफ्नो नियन्त्रणमा लिई व्यवस्थापन करारमा संचालन गरेको देखिन्छ। नेपाल बैंक लि. राम्रोसंगसंचालन हुन नसकेको भन्ने निरीक्षण गर्ने (KPMG/Barents) को प्रतिवेदनवाट देखिएको ऋणात्मक कुल पूजि कोष र नोक्सानीको विवरणवाट नै नेपाल बैङ्क लि. को तत्कालिन सञ्चालक समितिवाट बैङ्क राम्रोसंग सञ्चालन हुन नसकेको र तत्कालिन संचालक समितिले शेयरधनी र निक्षेपकर्ताको हक हितमा काम गर्न नसकेको भन्ने देखियो। अतः नेपाल बैंक राम्रोसंग संचालन हुन नसकेको कारण नेपाल राष्ट्र बैङ्कले नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ को दफा ८६ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल बैङ्कको सञ्चालक समिति निलम्बन गरी नेपाल बैङ्क लि. व्यवस्थापन

करारमा संचालन भएको काम कानून विपरीत भन्न मिलेन। KPMG/Barents को प्रतिवेदनको आधारमा र नेपाल राष्ट्र बैङ्कको आफ्नो निरीक्षणमा जस्तो objective standard को आधारमा कानूनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल राष्ट्र बैङ्कवाट भएको कार्य कानून अनुकूल भएको मान्नु पर्छ।

निवेदनमा नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ को दफा ८६ तथा बैंक तथा वित्तिय संस्था सम्बन्धी अध्यादेशको दफा १७ दफा २० दफा ५४ र कम्पनी अध्यादेश २०६२ को समेत त्रुटी हुनुका साथै ती ऐनहरुले पनि नेपाल राष्ट्र बैंकलाई असिमित अधिकार दिएको भन्ने जिकिर गरेको देखिन्छ। नेपाल बैङ्क लि. को जुन हालतमा संचालन भएको भन्ने निरीक्षण प्रतिवेदनले देखाएको छ त्यो अवस्थामा निवेदकको जिकिर सद्दे साँचो मान्न सकिदैन। बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी अध्यादेश, २०६२ तथा कम्पनी अध्यादेशका निवेदनमा उल्लेख भएको माथिका ती ऐनका ती दफाको व्यवस्थाहरु नेपाल राष्ट्र बैंकले हस्तक्षेप गर्न नपर्ने सामान्य अवस्थामा बैंकहरु सुचारु रूपले संचालन भएको अवस्थामा लागु हुने व्यवस्थाहरु हुन्। नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ को दफा ८६ अनुसार वाणिज्य बैङ्कलाई नेपाल राष्ट्र बैङ्कले आफ्नो नियन्त्रणमा लिन पर्ने अवस्थाहरु र निवेदकले जिकिर गरेको बैंक तथा वित्तिय संस्था

सम्बन्धी अध्यादेश एवं कम्पनी अध्यादेशको ती दफाहरु बैङ्क सुचारु रूपले सञ्चालन भैरहेको अवस्थासँग सम्बन्धित Mutually Exclusive दफाहरु हुन् । वाणिज्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरु नेपाल राष्ट्र बैंकले निरीक्षण गर्दा राम्रोसँग र सन्तोष पूर्वकसञ्चालन भएको भन्ने निरीक्षण प्रतिवेदनले देखाएमा नेपाल राष्ट्र बैंकले दफा ८६ को अधिकार प्रयोग गर्न सक्दैनन् । प्रतिवेदनले नेपाल बैंक लि. निक्षेपकर्ता र शेयरहोल्डरको अहित हुने गरी सञ्चालन भएको देखिएकोले नै दफा ८६ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी राष्ट्र बैङ्कले हस्तक्षेप गर्न परेको देखिन्छ ।

प्रस्तुत निवेदन नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ को पहिलो संशोधन हुनु अगाडि परेको हो, यसमा विवाद भएन । तर निवेदन अगाडि परे पनि आज सो निवेदन सुनुवाई गर्दा नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ को पहिलो संशोधनले दफा ८६ लाई संशोधन गरी साविकको दफा ८६ को अधिकार संरक्षित गरी नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई अरु थप अधिकारहरु समेत दिएको देखिन्छ । संशोधित दफा ८६(घ)(३) मा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि बैंकले आफ्नो नियन्त्रणमा लिएको कुनै पनि वाणिज्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाको व्यवस्थापन तथा सञ्चालन गर्न नियुक्त अधिकारीले त्यस्तो वाणिज्य बैंक तथा वित्तीय संस्था, सो को सञ्चालक समिति

शेयरधनी वा व्यवस्थापकलाई प्रचलित कानून, वाणिज्य बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको प्रवन्धपत्र तथा नियमावलीले प्रदान गरेको सम्पूर्ण अधिकार प्रयोग गर्न सक्ने र त्यस्तो अधिकारीले त्यस्तो वाणिज्य बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको साधारण सभा र विशेष साधारण सभाले प्रयोग गर्ने कार्य वा अन्य कुनै प्रकारले प्रयोग गर्न पाउने अधिकारको समेत प्रयोग गर्न सक्दछ भन्ने कानूनी व्यवस्था गरेको देखिन आउँछ । पहिलो संशोधनले कम्पनी कानून लगायतका प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि व्यवस्थापन गर्न नियुक्त निकाय वा व्यक्ति वा अधिकारीले सञ्चालक समिति, शेयर धनी, साधारण सभा तथा विशेष साधारण सभाको अधिकार समेत प्रयोग गर्न सक्ने अधिकार दिएको हुँदा नेपाल राष्ट्र बैङ्कको मिति २०५८।१२।१९ को निर्णय अनुसार तत्कालिन दफा ८६ अनुसार पाईराखेको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल बैंक लि. को सञ्चालक समितिलाई निलम्बन गरी बैंकको व्यवस्थापन आफ्नो नियन्त्रणमा लिई व्यवस्थापन करारद्वारा नेपाल बैंक लि. को सञ्चालन गरिएको कार्य कानून विपरीत भन्न मिलेन । कानूनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी भए गरेका काम कारवाहीवाट निवेदकको तत्कालिन संविधानको धारा ११, १२ र १७ लगायतका कुनै हक समेत हनन भएको देखिन आएन ।

नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ को दफा ८६ बमोजिम नेपाल राष्ट्र बैङ्कले कुनै वाणिज्य बैङ्क तथा वित्तीय संस्थालाई समस्या ग्रस्त भनी ठहर गरेपछि त्यस्तो वाणिज्य बैङ्क वा वित्तीय संस्थाको संचालक समिति निलम्बन गर्न सक्ने, त्यस्तो वाणिज्य बैङ्क वा वित्तीय संस्थाको व्यवस्थापन आफ्नो नियन्त्रणमा लिई आफै वा आफूद्वारा नियुक्त अधिकारीद्वारा त्यस्तो वाणिज्य बैङ्कको वित्तीय व्यवस्था करारवाट संचालन गर्न सक्ने व्यवस्था भए अनुसार नेपाल बैङ्कको व्यवस्थापन करारमा लिई यही व्यवस्था अन्तर्गत संचालन भएको देखिन्छ । निवेदकको शेयर लगानी भएको नेपाल बैङ्कको कम्पनी ऐन अनुसार साधारण सभा बोलाई पाउँ भन्ने निवेदकको मागका सम्बन्धमा नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ को दफा ८६ बमोजिम संचालित बैङ्कको संचालित अवधिभर व्यवस्थापन र संचालन गर्न नियुक्त भएको अधिकारीले संचालक समिति, साधारण सभा र विशेष साधारण सभाले गर्ने काम समेत गर्न पाउने गरी दफा ८६ ले अधिकार दिएको हुँदा संचालक समिति जगाई पाउँ र साधारण सभा बोलाई पाउँ भन्ने निवेदकको माग कानून सम्मत नदेखिनाले निवेदकको सो माग पुरा हुन सक्दैन । रिट खारेज हुन्छ ।

नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ को दफा ८६ तथा बैङ्क तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी अध्यादेश २०६२ को दफा ५४ ले

नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई नेपाल बैङ्क लि. को व्यवस्थापन तथा व्यवस्थापन करार असिमित अवधि सम्म सञ्चालन गर्ने अधिकार दिएको भनी व्याख्या गर्न मिल्दैन । आफूले नियन्त्रणमा लिई साविकको सञ्चालक समिती विघटन गरी बैङ्कको सञ्चालन, व्यवस्थापन करारवाट आफूले नियुक्ति गरेको व्यक्तिवाट चलाए पनि नेपाल बैङ्क लि. को आर्थिक एवं वित्तीय स्थितिमा हाल के कस्तो सुधार भई रहेको छ, अव कति अवधिसम्म यसरी सञ्चालन गर्नु पर्ने हो आदि सम्पूर्ण कुराको प्रगति विवरण अर्ध वार्षिक वा वार्षिक रूपमा सार्वजनिक गरी शेयरहोल्डर र निक्षेपकर्ताहरूलाई जानकारी गराउनु पर्छ । त्यसरी सुसुचित गराउने कर्तव्य नेपाल राष्ट्र बैङ्कको भएकोमा विवाद देखिएन । जानकारी पाउने प्रत्येक शेयर धनीहरूको हक समेत हो । गोप्य राख्ने अधिकार नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई कानूनले प्रदान गर्दैन । अतः निवेदक शेयर होल्डर शेयरवाला भएको कारण आफैले शेयर किनेको संस्था के कसरी चलेको छ, त्यस्को प्रगति विवरण र कारोवार वारे थाहा पाउने निवेदकको हक र अधिकार समेत भएकोले नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ को दफा ८६ च(१) बमोजिम पहिलो बर्षमा सार्वजनिक गरिने विवरण जस्तै प्रत्येक बर्ष कामको प्रगतिको विवरण सार्वजनिक गरि शेयर होल्डरहरूलाई सुसुचित गराउनु पर्ने र दफा ८६(च)(२) का विभिन्न खण्डहरूका काम के कुन अवस्थामा

पुगेको छ त्यसको समेत प्रगति विवरण सार्वजनिक गर्न प्रचलित कानूनले रोक लगाएको देखिएन । तसर्थ उपरोक्त प्रगति विवरण सार्वजनिक गरी शेयर होल्डरवालाहरुलाई सूचित गराउने कर्तव्य नेपाल राष्ट्र बैङ्कको भएको तर्फ ध्यानाकर्षण गराउँदै अनिश्चित लामो समयसम्म बैङ्क व्यवस्थापन करारमा सञ्चालन हुन र लामो समय सम्म शेयरवाला अनिश्चित अवस्थामा रहन नसक्ने कुरा तर्फ नेपाल राष्ट्र बैङ्कको ध्यानाकर्षण गराउँदै निवेदक लगायत अन्य शेयरधनीहरुको समेत जानकारीको लागि उपरोक्त कुरा सार्वजनिक गर्नु र दफा ८६ च २ को उद्देश्य लाभ प्राप्ति तर्फ केन्द्रीत भई काम गर्नु भनी नेपाल राष्ट्र बैङ्कको नाममा निर्देशनात्मक आदेश जारी हुने ।

९. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री बलराम के.सी.
माननीय न्यायाधीश श्री राजेन्द्रप्रसाद
कोइराला
सम्बत् २०६३ सालको फौ.पु.नं.००३९
सम्बत् २०६३ सालको साधक नं.२६
फैसला मिति: २०६४।१२।२०।४

मुद्दा :- कर्तव्य ज्यान ।

पुनरावेदक प्रतिवादी: अजोधी यादव
विरुद्ध

प्रत्यर्थी वादी: बच्चालालको जाहेरीले श्री ५
को सरकार

वादी: बच्चालालको जाहेरीले श्री ५ को
सरकार

विरुद्ध

प्रतिवादी: अजोधी यादव

प्रतिवादीले मुख्यतः तथ्यलाई मात्र स्वीकार गरी भएको बयानलाई साबिति बयानको रुपमा ग्रहण गरिएको, मृतकलाई मनसायपूर्वक पूर्वयोजना बनाई मारेको नभई भगडा हुँदा रातको समयमा घरको छेउको टाटीबाट लाठी जस्तो वस्तु उठाई प्रहार गर्दा बन्चरो परी भवितव्यबाट मृत्यु भएको हुँदा अभियोग दावी बमोजिम सजाय हुनुपर्ने हैन भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ । सो जिकिरतर्फ हेर्दा मिति २०६१।३।३ गते जाहेरवालको भतिजीको विवाहमा यी प्रतिवादीसमेत जन्ती गएको र बेहुली विदाई गर्ने क्रममा यी प्रतिवादीको मृतक समेतसँग भै-भगडा भएको, भोलिपल्ट अर्थात् मिति २०६१।३।४ मा बेहुली पुन्याउन मृतक समेत बेहुलाको घरमा आएको अवस्था पुनः बादविवाद र भगडा भएको र सोही क्रममा प्रतिवादीले मृतक दिलीप कुमार यादवको घुचुक्कमा बन्चरोले प्रहार गर्दा मृतकको मृत्यु भएको तथ्यलाई अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष र अदालत समक्षको बयानमा समेत प्रतिवादीले स्वीकारनै गरी

बयान गरेको र सो तथ्यलाई घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का, समेतले पुष्टि गरेको देखिँदा सो सम्बन्धमा कुनै विवाद देखिएन । प्रमाण ऐन, ०३१ को दफा ४ मा एक पक्षले लगाएको अभियोग अर्को पक्षले लिखित रूपमा स्वीकार गरेमा प्रमाण बुझी रहनु नपर्ने भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । मुलुकी ऐन अ.व.१८४(क)मा पनि वादीको कागज प्रतिवादीलाई र प्रतिवादीको कागज वादीलाई सुनाउदा मुख मिलेमा प्रमाण बुझी रहनु नपर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । हामी काँहा मात्र हैन अन्य देशहरूमा पनि यदी अभियुक्तले अदालत समक्ष guilty plea लिन्छ भने प्रमाण बुझी रहनु पर्दैन । त्यस्तो अवस्थामा quantum of punishment को सम्बन्धमा मात्र सुनवाई गरिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादी अदालतमा समेत सावितनै रहेकोले त्यसमा विचार गरीरहनु पर्ने अवस्था देखिँदैन । केही अपराध जस्तो अति वृद्ध अवस्थाका अपराधीले आफ्नो घर परिवारका सदस्यलाई बचाउन आफुले नगरेको अपराध स्वीकार गरेको वा मानसिक असन्तुलन भएको व्यक्तिले अपराध स्वीकार गरेको अवस्थामा मात्र सावितिलाई इन्कार गरी अरु प्रमाण खोजी गर्नु पर्छ तर प्रस्तुत मुद्दामा त्यस्तो अवस्था नदेखिएको र प्रतिवादी स्वतन्त्र अदालतको खुला इजलास समक्ष सावित रहेको देखिएकोले निजले अभियोग दावी वमोजिमको कसूर गरेकै

देखियो । प्रतिवादीलाई अ.व.१८८ नं. वमोजिमको सहूलियत प्रदान गरिनुपर्ने भनी पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताले बहसको क्रममा जिकिर लिए पनि वारदातको रोहवाट हेर्दा र प्रयोग भएको हतियार हेर्दा यस्तोमा अ.व.१८८ नं. को सहूलियत पुनरावेदकलाई प्राप्त हुन सक्तैन ।

लाठी भनी भुकिएर बन्चरोले हानेको हो भन्ने पुनरावेदन जिकिर रहे पनि लाठी र बन्चरोको स्वरूप एवं तौलमा अस्वभाविक असमानताको संभावना रहने हुँदा लाठी भनी हानेको बन्चरो परेकोले तथ्यगत भुल भएको रहेछ भनी विश्वास गर्न मिल्ने देखिएन । प्रतिवादीले मृतकलाई मारु पर्ने सम्मको रिसइवी नभएपनि बन्चरो जस्तो जोखिमी हतियार प्रयोग गरी मृतकलाई प्रहार गरेको र सोही प्रहारको कारणबाट मृतकको मृत्यु भएको देखिँदा सो समेतको आधार प्रमाणबाट प्रतिवादीलाई ज्यान सम्बन्धीको १३(३) नं.अनुसारको कसूरमा सजाय गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर हुने ।